

2024-yil. 4-son

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot.uz

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail:tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

Navro'zi olam muborak bo'lsin!

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
 НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
 SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot. uz

Bosh muharrir

Nargiza BERDIYEVA

Tahrir hay'ati:

Dilshod Kenjayev
 Nizomiddin Mahmudov
 Yorqinjon Odilov
 Jabbor Eshonqulov
 Baxtiyor Daniyarov
 Abdurahim Nosirov
 To'liqin Saydaliyev
 Barno Buranova
 Zulxumor Mirzayeva
 Qozoqboy Yo'ldoshev
 Bahodir Jovliyev
 Salima Jumayeva
 Qayum Baymirov
 Manzar Abdulkayrov
 Alijon Safarov
 Madina Nuriddinova
 Latifa Xudayqulova
 Barno Kadirova
 Nargiza Mirzayeva
 Guli Shukurova
 To'maris Butunbayeva
 Ramziddin Abdusatorov
 Okila Turakulova
 Yuldosh Raxmatov
 Ramziddin Abdusatorov
 Feruza Manukyan

Axborot hamkorimiz:

Muharrirlar:

Lutfullo JO'RAYEV
 Bibimaryam RAHMONOVA
 Oydin SHUXRATOVA

Sahifalovchi:

Mahliyo ABDUQODIROVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
 Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
 Telefon: (98) 121-74-16,
 (71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
 (71) 233-03-67.
 e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

M U N D A R I J A

DOLZARB MAVZU

Qodir Oqilov. Umumta'lim maktablari boshqaruvini takomillashtirishning dolzarb masalalari..... 3
Amonkeldi Axmatov. Buxoro adabiy muhiti tarixiga chizgilar.....7

TADQIQOT

Nilufar Ochilova. Metaforaning ingliz va o'zbek ilmiy matnidagi roli..... 10
Bahrom Iskandarov. Badiiy tarjima xususiyatlari..... 13
Gulmira Zulaypoyeva. Uslub va muallif uslubi (idiostil) tushunchalariga doir qarashlar..... 15
Namuna Nazarova. Sirojiddin Sayyid ijodida chopon so'zining badiiy ifodasi..... 17
Feruza Qurbonova. XX asr ijodida falsafiy roman taraqqiyoti..... 19
Abdulahob Zaripov. Avtobiografik asarlarning gnoseologik tadqiqi..... 23
Shohsanam Muhammadiyeva. O'simlik dunyosiga oid iboralarning ingliz tilidagi tasnifi..... 26
Fazliddin Sadinov. Anatomik terminlar ishtirokida hosil bo'lgan ayrim veterinariya birikma terminlari xususida..... 27
Dilobar Normuminova. Ona tili darslarida og'zaki nutq malakasini rivojlantirish..... 30
Rajabboy Abdiyev. "Ot kishnagan oqshom" qissasida qo'llanilgan otlarga doir maqollarning lingvomadaniy xususiyatlari..... 32
Zuhra Axmedova, Mashxura Sapparboyeva, Gulbarchin Batirova. Maktabgacha ta'lim tizimida alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga yo'naltirishda oila va ta'lim tashkilotlar hamkorligi..... 36
Feruza Atamurodova. Origin of the novel in european literature..... 38
Sardor Nazarov. Syntactic and semantic analysis of word combinations in english language..... 40
Sarvinoz Kuvandikova. Borrowings from the english language into uzbek banking terminology..... 43
Nilufar Turdiyeva, Bobojon Mamatkulov. Types of context and features of expression or non expression i /you- deixis in english..... 45
Xilola Maxmudjonova, Gulafro'z Botirova. Importance of artificial intelligence in english language learning..... 46
Сурайё Акрамова. Экологические проблемы в романе Чингиза Айтматова «Плаха»..... 49
Елена Шевченко, Зулайхо Низомитдинова. Основные характеристики лиризма в художественной прозе..... 51
Умида Юлбарсова. Использование социальных сетей при обучении русскому языку как иностранному..... 53
Шоира Хашимова. Мотив игры в романе Джона Фаулза «Куколка»..... 55
Гулчихра Мусаджанова. Взгляд на жизнь и деятельность Захириддина

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 338/6-sonli qarori bilan Filologiya hamda Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari (PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrdir.
<https://oak.uz/pages/4802>

Amonkeldi AXMATOV,
Buxoro davlat universiteti Jahon tarixi
kafedrasida dotsenti, PhD

BUXORO ADABIY MUHITI TARIXIGA CHIZGILAR (XX asr boshlari)

Annotatsiya: ushbu maqolada Buxoro adabiy muhiti tarixining eng ziddiyatli va mashaqqatli davri bo'lmish XX asr boshlari haqida fikr yuritiladi. Ko'p ming yillik tarixga ega adabiy muhitda transformatsion o'zgarishlarning yuzaga kelishi o'rganiladi. Jadid adabiyotining mumtoz adabiyot o'rnini egallash jarayoni tahlil qilinadi. Adabiy muhit tarixi haqida arxiv materiallari asosida to'plangan ma'lumotlar qisman e'lon qilinmoqda.

Kalit so'zlar: *Buxoro adabiy muhiti, matbuot, jadid, she'riyat, saroy adabiyoti, Ayniy, Fitrat, Munzim, Mirzo Siroj.*

Аннотация: в данной статье размышляется начало XX века, самый противоречивый и сложный период в истории литературной среды Бухары. Исследуется возникновение трансформационных изменений в литературной среде с многотысячелетней историей. Анализируется процесс вытеснения современной литературы классической. Частично публикуются сведения, собранные на основе архивных материалов по истории литературной среды.

Ключевые слова: *Бухарская литературная среда, пресса, Джадид, поэзия, дворцовая литература, Айнйй, Фитрат, Мунзим, Мирзо Сиродж.*

Annotation: this article reflects on the beginning of the 20th century, the most controversial and difficult period in the history of the literary environment of Bukhara. The emergence of transformational changes in a literary environment with a multi-thousand-year history is explored. The process of displacement of modern classical literature is analyzed. Information collected on the basis of archival materials on the history of the literary environment is partially published.

Keywords: *literary environment of Bukhara, press, Jadid, poetry, palace literature, Ainiy, Fitrat, Munzim, Mirzo Siroj.*

Kirish. Buxoroda uch mingdan ziyod turfa darajadagi iste'dodli qalamkashlar yashab, badiiy ijod bilan shug'ullanganliklari ilmiy-tarixiy manbalardan ma'lum. Ular orasida fors-tojik adabiyotining asoschisi, malik ul-shuoro Abu Abdulloh Rudakiy, Jaloliddin Muhammad Avfiy Buxoroy, Xoja Ismat Buxoriy, Am'aq Buxoriy, Abdurahmon Mushfiqiy, Ubaydullaxon Qul Ubaydiy, Hasanxoja Nisoriy, Turdiy Farog'iy-Buxoriy, M u j r i m - Obid, Ahmad Donish, mirza Abdulqodir Savdo, Shamsiddin Shohin singari nomi tazkiralarda, adabiyot kitoblarida keltirilgan Markaziy Osiyoda tanikli bo'lgan so'z san'atkorlari bor.

Tadqiqot obyekti va qo'llanilgan metodlar. Amirlikning turli nuqtalarida o'ziga xos adabiy

muhitlar shakllangan. Muhammad Ali Baljuvoniy "Tarixi nafoye" asarida shunday yozadi: "Buxoro maxdumzodalaridan Mulla Muin maxzum, mulla Muhiddin maxzum Buxoriy, Mulla Mukommil maxzum, Muhiddin qozi Abdulhakim Boysuniyning o'g'li, Qori Yo'ldosh Karkigi maxzum, Mulla Rafiq maxzum, Mulla Abdurauf maxdum Fitrat, Muzahhar maxdum Buxoriy, Sadriddin – Ko'kaldosh masjidining imomi

– taxallusi Ayniy Xojai Jahoniy – bular Buxoroning maxdumzodalari va olimlaridan bo'lib, sonlari taxminan 222 nafarga yetardi" [3, 28]. Namlari turli tazkiralarda keltirilgan Buxoro adabiy muhiti vakillarining aksariyati Buxoro markazida faoliyat yuritgan adiblar bo'lib, o'zbek va tojik tillarida birdek ijod qila olganlar. Ularning ilmiy merosi o'zbek adabiyotchiligi tarixida alohida tadqiqini

kutayotgan mavzular toifasiga kiradi.

Yangicha mavzu va mazmun bilan boyigan she'riyatga zamonaviy janrlar kirib keladi. Jamiyat hayotidagi illatlar, saroy amaldorlarining zolimligi, munofiqlikni fosh qiluvchi asarlar yaratila boshlanadi. Ilim marifatning jamiyat rivojiga ijobiy ta'siri haqida targ'ibot qilinadi. Ushbu kichik tadqiqotdan maqsad

salohiyatidan darak beradi[2,447]. Amir Abdulahadxon saroyida shakllangan adabiy muhitda hamon nazmiy yozish ustuvorlik qilardi. Ayniqsa, yuqori mansab egalari iqtidorlariga qaramasdan shoirlikka da'vo ham qilardi[1,356]. Shoirlikdan xabardorligi bo'lmasada, taxallus tanlab ijod qilishga harakat qilgan ko'plab vakillarning nomlari Afzal Maxdum Pirmastiyning

esa shu davr manbalaridan foydalangan holda adabiy muhitni adabiyotshunoslik nuqtayi nazardan o'rganishdir.

Shoirarning o'zaro muxammas bog'lashlari, she'riy maktublari, marsiya, ta'rix bag'ishlovlari adabiy muhitning uyushganligidan guvohlik beradi. Adabiy muhitdagi qizg'in jarayon olimlarning adabiyotga, ilm fanga bo'lgan munosabati ularning intellektual

“Afzali tazkor” tazkirasida keltirilgan. Hatto, amir Abdulahadxon ham “Ojiz” taxallusida g'azallar bitar, she'riy bahslarga qiziqardi. Saroyda turli lavozimlarda faoliyat yuritgan Mirzo Sahbo, qozikalon Sharifjon Maxdum Sadr Ziyo, Abdulazim Somiy Bo'stoniy, Muhammad Sodiqxo'ja Gulshaniy, Afzal Pirmastiy, Homidbek Homidlar aslida saroy adabiy muhitining vakillari bo'lganlar.

Saroy kishisi bo'lsa-da, haqiqatni yoza olgan Ahmad Donish singari ma'rifatparvarlarning sa'y-harakati tufayli adabiyotning shakli va mazmuni o'zgaradi. Uning asarlari ta'sirida keyingi avlod Sadr Ziyo, Mirzo Sahbo, Sadriddin Ayniy, Abdulvohid Burhonov Munzim, Mirsiddiq Hayrat singari adiblar yetishib chiqadi. Adabiyotda yangi qirralar namoyon bo'ladi. Mirzo Siroj Hakimiy, Abdurauf Fitratning asarlari ko'plab adabiy muhit vakillarining she'r-u g'azallari, publiksistik maqolalarining mavzu va muammo doirasi mutlaqo yangicha ko'rinishda yuzaga keladi. Millatni qoloqlik botqog'idan qutqarishda ma'rifatni xaloskor, she'riyat va nasrni qurol deb biladilar. XX asr boshlarida saroy adabiy muhiti ham, saroy adabiy muhitidan tashqaridagi adabiy muhitda ham jarayonlar shiddat bilan jonlanadi. Aslida saroy adabiy muhitida ham XX asrga kelib vaziyat o'zgarishini aytib o'tish lozim. Jumladan, ma'rifatparvarlik namoyandalari bo'lmish Ahmad Donish, Sadr Ziyo, Mirzo Somiy Bo'stoniy, Mirzo Hayit Sahbolar avvalo saroy muhitidan yetishib chiqqan adiblar edilar. Ular saroy muhitidan bo'lsalar-da, atrofdagi adolatsizliklarga ko'z yuma olmadilar va o'zlarining demokratik qarashlari bilan xalqni ruhlantirib turadilar. Oqibatda, 1918-yil xunrezliklarida amir hukumati hatto, saroy a'yonlariga ham shafqat qilmadi; o'ldirilganlar orasida yettita mulla, jazolanganlar orasida esa atoqli ulamolardan domlo Ikrom, qozikalon Sadr Ziyodek zotlar ham bor edi.

Buxoro adabiy muhiti o'zbek milliy adabiyotining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib kelgan. Shuning uchun, har bir davrdagi umumiy xususiyat va tamoyillar muayyan darajada voha adabiyotida aks etgan. Tabiiyki, bundan milliy uyg'onish hodisasi hisoblangan jadidchilik ham mustasno emas. Buxoro vohasida saroy adabiy muhiti bilan birgalikda, jadidchilik va uning adabiy yo'nalishi o'z tarixiga ega. Bu tarix Ahmad Donish ijodidan boshlanib, Abdurauf Fitrat, Sadriddin Ayniyilar ijodida yuqori cho'qqiga va boshqa ma'rifatparvarlar tomonidan yangi darajalarga ko'tariladi.

Natijalar va ularning tahlili. Hurfikrlilik uchun kurashlar Buxoro adabiy muhiti bilan ham bevosita

bog'liq bo'lgan. Adabiyotning xalq ichiga tobora kengroq kirib borishi bilan milliy uyg'onish adabiyoti ham yuzaga keladi. Xalqparvar milliy ziyolilar yetakchilik qilgan ushbu adabiyot xalqda milliy ongni uyg'otishda demokratik harakatlarni boshlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Xalq hayotini haqqoniy aks ettiruvchi zolim va riyokorlikni ayovsiz fosh qiluvchi ilm-ma'rifatni madaniyatni targ'ib qiluvchi asarlar bilan millatni uyg'otishga intildilar. Abdurauf Fitrat asarlarida jamiyatdagi kamchiliklar, ta'lim tizimi, madrasa hayoti tanqid ostiga olinadi.

Nasriy asarlarning soni va turi ko'payadi. "Munozara" tipidagi asarlar dolzarb masalalarni olib chiqadi. Oldingilaridan farq qiluvchi safarnoma tipidagi asarlar yo'l mashaqqati, tabiat go'zalligini emas, xalq hayotini haqiqiy lavhalarda tasvirlashga intiladi va taqqoslaydi. Bu borada Mirzo Siroj Hakimining "Tuhfa ahli Buxoro" nasriy asari Ahmad Donish va Vozehning safarnomalaridan tanqidiy tahlilga asoslanganligi bilan tubdan farqlanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, XX asrga kelib nazm bilan bir qatorda nasriy uslubda ijod qilish ham alohida mavqega ega bo'la boshladi. "Tuhfa ahli Buxoro": XX asr boshlaridagi o'zbek nasrining ajoyib namunasi bo'lib, an'anaviy uslubdan voz kechilgan holda oddiy muloqot tilida yozilgan[5,114]. Ushbu asar jamiyatda ziyolilar dunyoqarashining o'zgarishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, siyosiy jarayonlarning rivojida adabiy muhit vakillarining ta'sirini ham ko'rishimiz mumkin. Jabr-zulm, soliqlar ko'pligi, amaldorlar bedodligidan norozilik kayfiyatidagi she'rlar XX asr boshlariga kelib, butun mamlakatga va uning kelajagiga qaratiladi. Islohotlar rejasini ishlab chiqqan ziyolilar bunga qadar bir qator ijobiy o'zgarishlarga qo'l uradilar. Bu, avvalo, ta'limda ko'zga tashlanadi. Amirlikdagi og'ir ijtimoiy holatga qaramasdan adabiy-madaniy hayot qizg'in davom ettirilgan. Xalq o'zining an'anaviy tarixiy taraqqiyotiga sodiq qolgan. Jahon adabiyoti xazinasiga munosib hissa qo'shadi. Buxoro adabiy muhitining ushbu davri alohida adabiy tadqiqotni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ayniy S. Asarlar. – Toshkent: Badiiy adabiyot, 1963. 1-jild. 356-bet.
2. Ayny S. "Namunai adabiyoti tojik". – Dushanbe: Adib, 2010. 447-bet.
3. Muhammad Ali Baljuvoni. Tarixi Nofeyi. – T.: Sharq, 2001. 28-bet.
4. Rajabov Q. Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash: Tarix haqiqati (1920-1924). – T.: Ma'naviyat, 2002. 11-bet.
5. Safarov O. Buxoro adabiy harakatchiligi tarixidan lavhalar. – Buxoro: Durdona nashriyoti, 2015. 114-bet.